

Ireneusz BIENIECKI

*Katedra Bezpieczeństwa Narodowego
Akademia Pomorska – Słupsk*

NOWA KSIĄŻKA O OCHRONIE GRANIC

W systemie bezpieczeństwa każdego państwa ochrona granic zajmowała i zajmuje miejsce szczególne. Dlatego też do realizacji tych zadań, niezależnie od obowiązującego w państwie systemu społeczno – politycznego, powołuje się służby o charakterze militarnym bądź policyjnym, które realizują zadania ochrony granic pod względem politycznym, wojskowym a także ekonomicznym.

Do chwili obecnej Wojska Ochrony Pogranicza (funkcjonujące w PRL w latach 1945 – 1991) doczekały się szeregu opracowań zwartych i licznych artykułów, jednak ich wartość jest znacznie zróżnicowana zarówno pod względem podejmowanych zagadnień jak i okresów preferowanych przez poszczególnych Autorów. Przegląd dokonań w tym zakresie pozwala zauważyć niedobór opracowań monograficznych obejmujących dłuższe okresy czasu. Dlatego też z dużym zainteresowaniem należy przyjąć najnowsze opracowanie dotyczące tej formacji, które obejmuje pierwsze 20 lat jej funkcjonowania i prezentuje zasadnicze problemy związane z ochroną granic.

Książka pt. „*Wojska Ochrony Pogranicza 1945 – 1965. Wybrane problemy*” ukazała się nakładem Piotrkowskiego Wydawnictwa Naukowego w Piotrkowie Trybunalskim, a jej Autorem jest były oficer tej formacji, a obecnie pracownik naukowy Fili Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Piotrkowie Trybunalskim¹.

¹ J. Prochwicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945-1965. Wybrane problemy*, Piotrkowskie Wydawnictwo Naukowe, Piotrków Trybunalski 2011.

Autor postawił sobie za cel dokonanie analizy, przeprowadzenie krytycznej oceny i ustalenie wpływu poszczególnych resortów (MON, MBP i MSW) na funkcjonowanie Wojsk Ochrony Pogranicza (dalej WOP) i kształt struktur organizacyjnych tej formacji oraz system ochrony granic PRL.

Cezury prezentowanej pracy należy uznać za czytelne i umocowane historycznie. Pierwsza z nich (rok 1945) jest związana z zakończeniem II wojny światowej, ochroną granic państwa polskiego przez jednostki frontowe WP oraz powstaniem nowej formacji – WOP. Druga data dotyczy istotnych zmian związanych z podległością resortową i zmian strukturalnych tej formacji, bowiem 1 lipca 1965 r. nastąpił koniec jej funkcjonowania w ramach resortu spraw wewnętrznych.

Można przypuszczać, że J. Prochwicz – podobnie jak i wielu innych piszących – podejmując się wyzwania prezentacji problematyki tej formacji w wymienionym okresie (1945 – 1965), przy znacznej ilości materiałów archiwalnych, napotkał na trudności związane z pomieszczeniem określonych treści na ograniczonej liczbie stron.

Dlatego też aby uczynić swoje opracowanie bardziej czytelnym Autor skupił się na kilku wybranych zagadnieniach (stąd w tytule zwrot „Wybrane problemy”). Prezentowana praca liczy 563 strony i składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia.

Konstrukcję pracy przyjętą przez Autora należy uznać za zasadną, bowiem jest ona stosunkowo często wykorzystywana przez piszących. Omawiana praca ma budowę chronologiczno – problemową, co pozwala piszącemu na przejrzystą prezentację omawianych problemów i zachodzących zmian, a czytelnikowi na lepszy odbiór prezentowanych treści.

We wstępie (8 stron) dokonano omówienia znaczenia przedstawionej w pracy problematyki, przyświecających Autorowi celów, charakterystyki ram czasowych oraz zakresu merytorycznego, bazy źródłowej i dotychczasowej literatury przedmiotu.

Rozdział pierwszy nosi tytuł „*Granice Polski w latach 1945 – 1965*” i liczy 114 stron. Omówiono w nim proces kształtowania się granic w kontekście sytuacji międzynarodowej i występujące kontrowersje na temat jej przebiegu. Proces ten zaprezentowano oddzielnie dla zachodniej granicy Polski (22 strony), granicy południowej (51 stron) i granicy wschodniej (29 stron).

W rozdziale drugim – liczącym 131 stron – zaprezentowano „*Powstanie i rozwój organizacyjny Wojsk Ochrony Pogranicza w latach*

1945 – 1965”. Autor scharakteryzował na tle zachodzących przemian społeczno – politycznych w Polsce oraz zmian podległości organizacyjnej przeobrażenia jakie miały miejsce w strukturze organizacyjnej tej formacji. Objęły one trzy zasadnicze okresy dotyczące lat: 1945 – 1948, 1949 – 1955 i 1956 – 1965. Wprowadzone cezury były zdaniem Autora uwarunkowane potrzebami doskonalenia struktur organizacyjnych, a także zmianami zachodzącymi w Polsce oraz na arenie międzynarodowej.

Rozdział trzeci „Kadry Wojsk Ochrony Pogranicza” – liczący 70 stron – zawiera opis kształtowania się składu osobowego tej formacji, który przedstawiono oddzielnie dla: korpusu oficerskiego (46 stron), podoficerów zawodowych i nadterminowych (15 stron) oraz żołnierzy zasadniczej służby wojskowej (9 stron). Wśród interesujących zagadnień, które znalazły się w tej partii książki należy wymienić takie kwestie jak: proces kształtowania się korpusu oficerskiego, służba w formacji kadry wywodzącej się z Sił Zbrojnych II Rzeczypospolitej i Armii Czerwonej oraz tzw. „czyszczenie kadr”.

Konstrukcja rozdziału czwartego noszącego tytuł „System ochrony granic” i liczącego 98 stron została podporządkowana wyżej wymienionym okresom w związku z czym obejmuje: organizację i formy pełnienia służby w latach 1945 – 1948 (35 stron), przeobrażenia systemu ochrony granic w latach 1949 – 1955 (43 strony) oraz system ochrony granic w latach 1956 – 1965 (21 stron).

Ostatni rozdział, piąty, „Wojska Ochrony Pogranicza w życiu społeczno – politycznym pogranicza” liczy 63 strony i obejmuje kolejną w hierarchii ważności płaszczyznę działania tej formacji. W tej partii książki zaprezentowano udział żołnierzy w akcjach społeczno – politycznych a także rozwój współpracy ze społeczeństwem na pograniczu.

Zwieńczeniem zasadniczej części książki J. Prochwicza jest **zakończenie** (4 strony), w którym zawarto wnioski dotyczące prezentowanej problematyki a także uzasadnienie celów, hipotez i problemów badawczych przyjętych w pracy.

Wartościowym **uzupełnieniem** najnowszego opracowania J. Prochwicza są: wykaz tabel zawartych w tekście głównym (17), wykaz załączników (15), załączniki, wykaz skrótów zastosowanych w pracy, indeks osobowy oraz indeks nazw geograficznych.

Na podkreślenie zasługuje bogata baza, z której korzystał piszący, na którą składają się zarówno dostępne materiały źródłowe jak i opracowania. Przygotowując pracę Autor dotarł do licznych zespołów akt znajdujących się w polskich i zagranicznych archiwach państwowych i resortowych. W tym miejscu należy wymienić chociaż najważniejsze

placówki istotne z punktu widzenia podjętego tematu: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w Warszawie, Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie, Archiwum MSWiA w Warszawie, Archiwum IPN w Warszawie, Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Archiwum Instytucji MON w Warszawie, Archiwum Marynarki Wojennej w Gdyni i wiele innych.

Ze względu na ograniczony zakres merytoryczny publikacji należy stwierdzić, że nie wyczerpano w niej całości problematyki dotyczącej funkcjonowania formacji WOP w tym okresie. Autor celowo skupił się tylko na zasadniczych problemach, a pominął kwestie mające mniejsze znaczenie dla sedna tematu, co zapewne w przyszłości będzie skutkowało kolejnymi opracowaniami z tego zakresu.

Pomimo tego należy uznać, że prezentowana praca posiada dużą wartość naukową, jest przykładem nowego spojrzenia i wielu nowych oraz interesujących spostrzeżeń dotyczących omawianej problematyki.

Oczywiście Autor pisząc to opracowanie nie ustrzegł się błędów, które jednak nie dyskredytują całości jego dzieła. W ocenie niżej podpisanego zaliczyć do nich można następujące uchybienia:

- w konstrukcji pracy w rozdziale pierwszym może razić czytelnika brak charakterystyki polskiej granicy morskiej po 1945 r. Zaprezentowano (w postaci oddzielnych podrozdziałów) granice lądowe – zachodnią, południową i wschodnią pomijając granicę morską;
- w bibliografii pkt V. Dzienniki i wspomnienia – pominięto wspomnienia płka Jana Nikiforowa, które ze względu na datę wydania (2007 r.) i prezentowaną problematykę powinny być znane Autorowi²;
- w bibliografii pkt VII. Artykuły – w dwóch przypadkach błędnie podano nazwisko Autora artykułu – Freško S. (Stefan – I. B.) – zamiast Fręsko;
- w bibliografii w tym samym punkcie Autor przytoczył 17 artykułów dra Grzegorza Goryńskiego pomijając jego najważniejszą pracę dla prezentowanej problematyki – rozprawę doktorską, która wprawdzie nie

² J. Nikiforow, *W granicznym kalejdoskopie 1945-2005. Wspomnienia*, Wydawnictwo DJ, Gdańsk 2007; Zobacz też I. Bieniecki, Jan Nikiforow, *W granicznym kalejdoskopie-wspomnienia 1945-2005* (recenzja książki Jana Nikiforowa), „Nautologia”, nr 145 z 2008 r., s. 133-136.

ukazała się drukiem ale powinna być znana piszącemu ze względu na prezentowany temat³.

- w bibliografii pkt VII. Artykuły – zastosowano niejednorodną konstrukcję zapisu tego samego rodzaju pozycji wydawniczych (np. na stronie 504 „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej” 2005, nr 1/2005; „Granica 1985”, nr 19; „Kwartalnik Historyczny” 1964, nr 2).

W uzupełnieniu powyższego omówienia monografii, dla młodszych czytelników interesujących się problematyką ochrony granic warto przypomnieć sylwetkę Autora i jego dotychczasowe dokonania.

* * * * *

Jerzy R. Prochwicz urodził się 1 lutego 1952 r. w Ząbkowicach Śląskich w woj. wrocławskim. Po ukończeniu szkoły podstawowej w 1967 r. kontynuował naukę w Zasadniczej Szkole Zawodowej dla pracujących w Turoszowie. Trudne warunki materialne i zdarzenia losowe spowodowały, że szansę na ułożenie sobie życia dostrzegł w podjęciu służby zawodowej w wojsku. Dlatego też po ukończeniu szkoły w 1970 r. wstąpił do Podoficerskiej Szkoły Zawodowej WOP w Kętrzynie. Po jej ukończeniu w roku 1971 rozpoczął służbę w jednostce WOP w Krośnie Odrzańskim. W następnym roku został żołnierzem zawodowym na stanowisku kierowcy – kinooperatora, na którym pełnił służbę do 1985 r. W tym czasie ukończył też Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w Krośnie Odrzańskim (1978 r.).

Pozostając w korpusie podoficerów zawodowych w 1981 r. podjął zaoczne studia magisterskie na Uniwersytecie we Wrocławiu na kierunku *historia – specjalność archiwalna*. We wrześniu 1986 r. ukończył studia na Wydziale Filozoficzno – Historycznym, uzyskując tytuł magistra historii. Pracę magisterską pt. *„Rola kobiet w kulturze i społeczeństwie rzymskim”* napisał pod kierunkiem doc. dra Juliusza Ziomeckiego.

W roku 1985 będąc na ostatnim roku studiów (służąc w korpusie podoficerów zawodowych) został skierowany do Archiwum WOP w Kętrzynie na stanowisko p.o. oficera Archiwum. W kolejnych latach pozostając w korpusie podoficerów zawodowych

³ Zobacz G. Goryński, *Organizacja ochrony morskiej granicy Polski przez Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1949-1965*, Gdańsk 1998 (maszyn opis pracy doktorskiej obronionej w Uniwersytecie Gdańskim).

zajmował stanowisko oficera Archiwum. Od roku 1990, po przejściu do korpusu oficerskiego objął obowiązki kierownika Archiwum WOP. Po przekształceniu w maju 1991 r. Archiwum WOP w Archiwum Straży Granicznej został jego kierownikiem. Na tym stanowisku pełnił służbę do kwietnia 2000 r., kiedy to został zwolniony z zajmowanego stanowiska i przeniesiony do rezerwy.

Podczas służby w charakterze kierownika Archiwum SG, po złożeniu stosownych egzaminów, uchwałą Rady Wojskowego Instytutu Historycznego Akademii Obrony Narodowej w Warszawie z 12 grudnia 1997 r. uzyskał stopień *doktora nauk humanistycznych w zakresie historii*. Podstawą była rozprawa doktorska „*Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*” napisana pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Czesława Grzelaka.

Podczas pracy w Archiwum SG był również zatrudniony w centrum Kształcenia Ustawicznego (1997 – 2000) jako nauczyciel przedmiotów zawodowych na kierunku archiwistyka. Po zakończeniu służby w SG pracował w Liceum Ogólnokształcącym w Kętrzynie (w latach 2002 – 2003) jako nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie. W trakcie pracy w LO w Kętrzynie w 2003 r. ukończył studia podyplomowe na Uniwersytecie Warmińsko – Mazurskim w zakresie *kształcenia pedagogicznego*.

Od października 2005 r. jest adiunktem w Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach – Filia Piotrków Trybunalski. W latach 2005 – 2010 pracował w Instytucie Historii w Zakładzie Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii natomiast od roku 2010/2011 w Instytucie Nauk Pedagogicznych – Zakład Edukacji Obronnej.

Autor prezentowanej monografii posiada znaczący dorobek naukowy. W latach 1986 – 1997 jego zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół problematyki polskich formacji granicznych II Rzeczypospolitej. W tym okresie opublikował pierwsze artykuły naukowe, m. in. w „*Przeglądzie Policyjnym*”, „*Wojskowym Przeglądzie Historycznym*” oraz w wydawnictwie zwanym „*Korpus Ochrony Pogranicza w 70 rocznicę powołania. Materiały z konferencji popularnonaukowej 15 – 16 listopada 1994*” pod red. L. Grochowskiego.

Po uzyskaniu stopnia dra nauk humanistycznych w zakresie historii w 1997 r. kontynuował swoje dotychczasowe zainteresowania naukowe. Z czasem doprowadziły one do uzyskania wyników naukowo – badawczych w następujących obszarach:

- formacje graniczne II Rzeczypospolitej,
- procesy powstania zespołów archiwalnych,
- działania formacji granicznych w kampanii polskiej 1939 r.
- Wojska Ochrony Pogranicza.

W ramach pierwszego obszaru badawczego, oprócz tekstów powstałych przed uzyskaniem stopnia doktora, znalazły się dwie książki: „*Korpus Ochrony Pogranicza 1924 – 1939*” (wyd. 2003 i 2006 r.) oraz „*Wywiad korpusu Ochrony Pogranicza 1924 –*

1939” (wyd. 2003/2004 r. – współautor M. Jabłonowski). Rozszerzenie pierwszego obszaru badawczego stanowi szereg artykułów opublikowanych w wydawnictwach zwartych i czasopismach (w latach 1998 – 2011).

Wypełnieniem drugiego obszaru badawczego (procesy powstania zespołów archiwalnych) są artykuły w czasopismach i wydawnictwach zwartych oraz recenzje. Zwieńczeniem tej problematyki było wydanie w 2001 r. książki *„O Niepodległą i Granice. Korpus Ochrony Pogranicza 1924 – 1939. Wybór dokumentów”*. (współautorzy M. Jabłonowski, W. Janowski, B. Polak).

Kolejny – trzeci obszar zainteresowań badawczych został zapoczątkowany rozprawą doktorską i obejmuje artykuły opublikowane w czasopismach i wydawnictwach zwartych oraz stronach internetowych.

W ramach czwartego obszaru badawczego dotyczącego Wojsk Ochrony Pogranicza Autor ww. pracy opublikował szereg artykułów w czasopismach i wydawnictwach zwartych a jego ukoronowaniem jest recenzowana książka – *„Wojska Ochrony Pogranicza 1945 – 1965. Wybrane problemy”*.

Oprócz czterech ww. podstawowych obszarów zainteresowań dra J. Prochwicza należy również wspomnieć o problematyce obejmującej zagadnienia związane z mniejszościami narodowymi i losami ludności II Rzeczypospolitej, w ramach, której zrealizował kolejne cztery publikacje (*„Mniejszość litewska w II Rzeczypospolitej”*, 2001; *„Łemkowie na Mazurach”*, 2007; *„Deportacje ludności polskiej 1940 – 1941”*, 2005 oraz *„Niemodny Katyń”*, 2005).

Ogółem dr J. Prochwicz po uzyskaniu stopnia dra opublikował 61 prac w tym: cztery monografie, pięćdziesiąt pięć artykułów, jeden przewodnik i jedną recenzję wydawniczą).

Ponadto należy wspomnieć o innych osiągnięciach badawczych ww., które były związane z działaniami na rzecz popularyzowania badań nad dziejami formacji granicznych, poprzez wygłaszanie referatów na konferencjach krajowych i zagranicznych. Był także uczestnikiem podróży naukowych historyków wojskowości w kraju (2) oraz za granicą (4) w latach 1999 – 2008. Znaczącym fragmentem osiągnięć badawczych jest także zamieszczenie szeregu artykułów na stronach internetowych oraz udział w realizowanych audycjach telewizyjnych.

Dla wielu uczestników konferencji historycznych jest on również znany jako ich inicjator oraz współorganizator. Należały do nich konferencje na temat:

- *„Korpus Ochrony Pogranicza”* – Kętrzyn 5–6 maja 2003 r.,
- *„Wojska Ochrony Pogranicza”* – Kętrzyn 5–6 września 2005 r.,
- *„Straż Graniczna II Rzeczypospolitej”* – Kętrzyn 5–6 czerwca 2008 r.

Ponadto sam był uczestnikiem licznych konferencji naukowych w Polsce oraz organizatorem trzech wystaw na temat:

- „Z dziejów duszpasterstwa formacji granicznych” (współorganizator Z. Kepa) – Kętrzyn 1998,
- „Inspektorat Straży Granicznej Chojnice” – Człuchów 1999,
- „Świat deportowanej młodzieży ze wschodnich rubieży II Rzeczypospolitej” (współautor Z. Kepa) – Kętrzyn 2002.

Dr J. Prochwicz jest członkiem licznych stowarzyszeń naukowych w tym m.in.: członkiem założycielem Towarzystwa Miłośników Ziemi Kętrzyńskiej im. Zofii Licharewej, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Stowarzyszenia Archiwistów Polskich oraz Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

* * * * *

Na podstawie zainteresowań i dotychczasowego dorobku Autora prezentowanej monografii można przypuszczać, że jego działalność naukowa zaowocuje wkrótce kolejnymi publikacjami, które zostaną za- uważane nie tylko przez czytelników w mundurach.